

М. І. Козак

Полонський фарфоровий завод

ПОЛОНСЬКИЙ ФАРФОРОВИЙ ЗАВОД — підприємство, що спеціалізувалося на виготовленні продукції з фарфору. На землях Полонщини, багатих на поклади вогнетривких глин, каолінів, польового шпату, кварцу, з середини 19 ст. почали виникати фарфоро-фаянсові виробництва, одне з яких 1889 в містечко Полонне (нині місто Шепетівського району Хмельницької обл.) заснував славуцький фабрикант М. Шапіро. Основні виробничі ділянки з виготовлення побутового посуду знаходилися у великому кам'яному двоповерховому будинку. На відміну від ін. підприємств, на фабриці для подрібнення сировинних матеріалів був задіяний паровий двигун на 8 кінських сил та ін. механічні пристрої. Від 1892 — фаянсовий завод, де працювали 53 особи. Від 1897 — у власності купця-підприємця А.-Ф. Зусьмана. Від 1901 виготовляли переважно вироби санітарного фаянсу: раковини, умивальники, унітази та ін. предмети санітарної гігієни.

Згідно зі статистичними даними видання «Памятная книжка Волынской губернии на 1907 годъ» загальна сума річного обігу на заводі складала близько 73 тис. руб.; кількість робітників — 87; силову енергію для механізмів виробляли локомотив і нафтовий двигун потужністю 28 к. с. 1915 ці показники зросли відповідно: 150 тис. руб.; 122 робітники; силова енергія — 50 к. с. Усі роботи виконували вручну, окрім масозаготівельного цеху, де за допомогою силової енергії готували фаянсову масу. Випалювали вироби в 6 ти одноповерхових горнових печах періодичної дії. Незважаючи на великі розміри, вироби мали хорошу якість: міцність черепка, білизну та чистоту поверхні. Реалізовували продукцію переважно через склади у Варшаві, Києві, Одесі. 1919, коли Полонне перебувало в зоні запеклих боїв, а ринки збуту було втрачено, завод зупинився. Від 1921 управління заводом перейшло до фабрично-заводського комітету. Під час перебування в Полонному польських військ там облаштували склади для фуражу та воєнного спорядження, а 1922 Волинський окружний продовольчий комітет організував скотоприймальний пункт. Того ж року завод підпорядкували тресту «Фарфор-Фаянс-Скло». Відновлювальними роботами від березня 1923 керував випускник Миргородської художньо-промислової школи В. Візір. У липні 1923 виготовили 196 пудів готової продукції. Насамперед налагодили випуск фаянсових побутових виробів, а на початку 1930 х рр. — майоліки. 1933 виробництво перепрофілювали на випуск фарфору — чашок, блюдець, кухлів, стаканів, сільничок,

гличиків, чайних сервізів, аптекарських скляночок, чорнильниць, ваз і вазочок. Оздоблювали масову продукцію трафаретними малюнками кількох кольорів. Над їх створенням працювали художники [П. Іванченко](#), А. Мойсеєва. Особливу увагу приділяли виготовленню представницьких виробів — тематичних ваз, тарелей на радянську тематику.

Протягом 1930 х років керівники заводу часто змінювалися, проте виробництво розширювали, обладнання вдосконалювали. Було зведено двоповерхову будівлю формувального й глазурувального цехів, започатковано формування виробів на більш продуктивних механічних напіваавтоматичних станках. 1940 річний випуск продукції сягнув 7 млн одиниць фарфорових виробів (кількість робітників — 670). Збільшився й заводський житловий фонд на 2 цегляні та 4 дерев'яні будинки. Звели кам'яну будівлю гуртожитку на 50 осіб, відкрили дитячі ясла. У перші дні німецько-радянської війни П. ф. з. зупинився. На кінець літа 1941 за наказом окупаційної влади він запрацював знову, але через недостатнє забезпечення виробництва матеріалами роботу було призупинено; відновлено 1942—43. Після деокупації Полонного 1944 завод продовжив роботу. 1945 виготовили майже 1 млн виробів на суму 22 тис. руб. На довоєнний рівень продуктивності підприємство вийшло на початку 1950 х років під керівництвом Р. Рєчкімана. 1952 директором заводу став С. Сазонов; головним художником працював П. Іванченко, який невдовзі обійняв посаду головного інженера, а в 1960 х роках — директора. Протягом наступних десятиліть потужність підприємства постійно зростала. Якість та художній рівень виробів підвищувалися, розширювався асортимент. Крім кухлів, сервізів для чаю та кави, з'явилися різноманітні набори для напоїв, шкатулки, вази, цукерниці, анімалістична та жанрова скульптура, також освоїли випуск тонкостінного посуду. 1964 річний випуск продукції склав більше 11 млн штук. На заводі працювало понад 1 тис. осіб. Сформувався й стабільний колектив художньої лабораторії під керівництвом [В. Овчаренка](#). Авторами нових форм і малюнків були художники А. Мойсеєва, М. Осипова, І. Щербицька (Голембієвська), К. Гапонюк (Кравченко), Т. Потравна, В. Горолук.

1964 розпочато капітальну реконструкцію. У нових просторах виробничих корпусах встановили формувально-сушильні агрегати, запустили потоково-механізовані лінії, обладнали 10 конвеєрних печей для утильного й декоративного випалу, малопродуктивні горна замінили двома тунельними печами безперервної дії, теплове устаткування перевели на рідке паливо. Значну роль у цьому відіграли інженерно-технічні служби, очолювані головним інженером, а згодом директором В. Ігнатовим. Вагомий внесок у створення напіваавтоматів для формування чайників, формувально-сушильних агрегатів, що впроваджували й на ін. галузевих підприємствах республіки, зробили заслужені раціоналізатори УРСР М. Глівінський і В. Свінціцький. Потужність П. ф. з. швидко зростала. Якщо в 1971 було випущено 28 млн штук виробів, то в 1975 — 35 млн штук. За звитяжну працю 36 працівників заводу удостоєно державних нагород (Т. Беркута, В. Ігнатов, М. Глівінський, В. Лавренюк, Є. Кучер, Т. Меєр, В. Заїка, В. Гуменюк, Н. Ковалюк та ін.), а

ливарниці фарфорових виробів Г. Сікорській присвоїли звання Героя Соціалістичної Праці.

Поліпшилися також побутові умови робітників: у цехах обладнали кімнати відпочинку, душові кімнати, на території заводу відкрили буфет та їдальню, медпункт з фізіотерапевтичним та стоматологічним кабінетами, збудували перший у місті п'ятиповерховий будинок на 64 квартири, дитячий комбінат «Сонечко» і табір «Дружба».

Від 1976 П. ф. з. — у складі Полонського виробничого об'єднання «ФАРФОР» (існувало до 1987). У 1980, увівши в дію новий комплексно-механізований цех, працівники (а їх було 2,5 тис. осіб) випустили 37,7 млн штук виробів. Проте орієнтація виробництва переважно на кількісні показники призвела до погіршення якості продукції, збільшення відходів виробництва, скорочення асортименту. 1985, коли завод очолив А. Суріков, було розширено масогазовий цех, запроваджено сумісний помел з використанням місцевої дубрівської сировини (каоліну, польового шпату, кварцового піску), переобладнано формувальний і пічний цехи, де встановили формувальні-сушильні агрегати з накопичувачами. Протягом 1985—87 газифікували всі теплові агрегати.

1985 головним художником став [М. Козак](#). На той час на заводі сформувалися свої традиції у створенні форм та декору. Для виробів масового виробництва, що складали основну масу продукції, характерна гладка поверхня округлих, простих за силуетом форм. Їх виготовляли механізованим способом, оздоблювали за допомогою аерографа, штампа, деколі та простих малюнків ручного розпису. Вироби серійного випуску виготовляли методом лиття й оздоблювали ошатними малюнками. Серед таких — сервізи для чаю «Наталка», «Казка», сервізи для кави «Сувенір», «Світлячок», «Лілея». Авторами їх форм були К. Гапонюк, В. Богач, В. Овчаренко, Т. Потравна, а малюнків — [З. Олексенко](#), В. Щербань, А. Кордас, Т. Старченко, Л. Потравний. Налагодження виробництва власної шовкотрафаретної деколі прискорило впровадження й оновлення малюнків. Працівники технологічної лабораторії на чолі з С. Лозіцькою розробили рецептуру поливи чорного кольору. Це стало основою для випуску оригінального чайно-кавового сервізу «Серенада», створеного З. Олексенко, що довгий час був візитівкою П. ф. з. 1987 з переходом заводу на повний госпрозрахунок з'явилося достатньо фондів для розвитку виробництва й соціальної сфери. Протягом 1981—93 побудували 90 та 60 квартирний і чотири 30 квартирні п'ятиповерхові будинки. 1991 на базі державного підприємства П. ф. з. створили однойменне орендне, що очолила Л. Пулковська; головним інженером став Б. Довгаль. Старі енергоємні тунельні печі замінили однією новою, відкрили кар'єр з видобутку місцевої сировини. Збільшили об'єм випуску кухлів, розширили перелік наборів різноманітного призначення. Оздоблювали вироби переважно малюнками в деколі. Водночас освоїли ручний розпис підглазурним кобальтом, плетіння та ліплення з фарфорової маси, використання кольорової глазурі. Розпочали випуск фарфорових виробів підвищеної білизни. Завдяки наполегливій праці технологів заводу (С. Лозіцької, І.

Залевської, Н. Зайченко, А. Коломієць) впровадили оригінальні за формою та призначенням набори й сервізи. Серед найпопулярніших — набори для рибних страв «Короп» та «Лящ», кухонні набори «Дюна», «Барвінок», чайно-кавовий сервіз «Ірис», набори для кави та морсу «Босфор» (автори форм М. Козак, В. Щербань, Ф. Туровський). Вагомий внесок у створення квіткових, орнаментальних та тематичних малюнків зробило молоде покоління художників — Н. Северин, Л. Слуцька, Л. Монастирська.

Від 1997 — ВАТ «П. ф. з.», з якого в листопаді 2001 на основні виробничих цехів виокремили ЗАТ «Полонський фарфор». Управлінський апарат та допоміжні підрозділи залишили у ВАТ. У березні 2003 обидва підприємства зараховано до корпорації «Укрпромфарфор», а 2008 вони припинили діяльність. Влітку 2018 всі виробничі будівлі знесли з метою зведення на їхньому місці нового промислового підприємства.

Фотоілюстрації

Державний архів

Центр. держ. істор. арх. України. Ф. 575, оп. 1, спр. 7.

Рекомендована література

1. Лысин Б. С. Фарфоро-фаянсовые заводы Юго-Западной России // Вест. технологии хим. и строит. материалов. К., 1911;
2. Статистико-экономические очерки областей, губерний и городов России. VI. Юго-Западный край. К., 1913;
3. Полонский фарфоровый завод. Проектное задание. Проект организации строительства. Ленинград, 1962. Т. 8;

4. Отчет о научно-исследовательской работе на Полонском фарфоровом заводе за 1988 год и за 6 месяцев 1989 года. Ленинград, 1989;
5. Полонщина — наш рідний край: Посіб. К., 2000;
6. Школьна О. В. Фарфор-фаянс України XX століття: У 2 кн. Кн. 1. К., 2011;
7. Плаксюк Ю. О. Все в минулому: У 2 кн. Кн. 1. К., 2014.

Бібліографічний опис:

Полонський фарфоровий завод / М. І. Козак// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-878311>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).